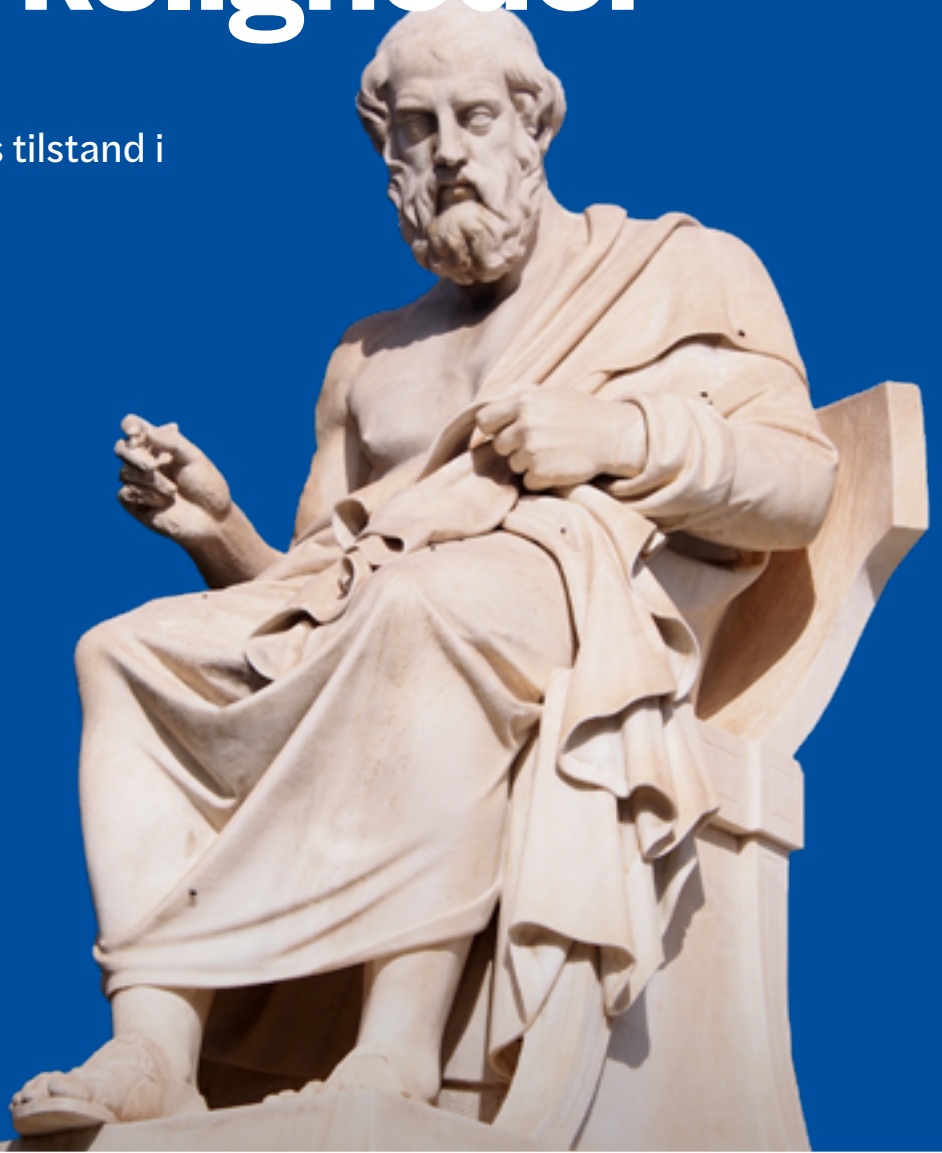

Mellem værdier og virkeligheder

– Demokratiernes tilstand i
OSCE-området

14 Faktafolkets
vildveje

PHILIP LARSEN

20 Stemmernes vægt og
vægten af stemmer

ASBJØRN STORGAARD

36 Dissidenterne, Helsinki-lutakten
og det svære demokrati

KIM FREDERICHSEN

Kolofon

Magasinet MenneskeRET&VRANG udgives af **Den Danske Helsinki-Komité for Menneskerettigheder**, som er en selvstændig organisation, der arbejder for overholdelsen af internationale menneskerettighedsaftaler og påpeger trusler mod og krænkelse af menneskerettigheder og internationale traktater i OSCE-regionen. Den danske Helsinki-Komité for Menneskerettigheder blev dannet i 1985. Som andre nationale Helsinki-komiteer og grupper arbejder den danske komité ud fra Helsinki Slutakten fra august 1975, som skabte grundlaget for Conference for Security and Cooperation in Europe (CSCE), siden 1994 OSCE.

Hvert nummer af **MenneskeRET&VRANG** bringer analytiske og diskuterende baggrundsartikler om et tema relateret til menneskerettigheder, demokrati og retsstat. Desuden bringer magasinet i et mindre omfang kortere kommentarer og anmeldelser.

MenneskeRET&VRANG udkommer 2 gange  rligt. Artikler og bidrag tegner ikke nødvendigvis Komiteens og redaktionens holdninger.

Redaktion

Sune Kjærsgaard Dahlgreen (redaktør)
Asbj rn L. Storgaard (ansvarlig over for presseloven)

Redaktionen sluttede den 20. November 2025
Oplag: 400 stk.
Design og layout: Sebastian Ygge (sebastian@ygge.dk)
Tryk: thePrintLink
ISSN: 1604-6854

Omslagsbillede: Statue af Platon foran Akademiet i Athen.
Originalt v erk: Leonidas Drosis (d. 1880).
Foto: C messier (Wikimedia Commons.)

Den Danske Helsinki-Komité for Menneskerettigheder
Bredgade 36b, 1260 København K
main@helsinki-komiteen.dk

www.helsinkikomiteen.dk

Bestyrelse

Asbj rn L. Storgaard (forperson)
Leif L nsmann (næstforperson)
Karsten Fledelius (kasserer)
Gerd Battrup
Julie Arnfred Bojesen
Ole Meldgaard
Julia Samokhvalova

Rådgivende gruppe

Ib Alken, Finn Andersen, Christoffer Badse, Suzanne Dannelskjold-Lassen, Henrik D cker, Jakob Erle, J rgen Estrup, Kim Frederichsen, Mirjam Gelfer-Jørgensen, Henning Gjellerod, Jane Evgenia Klementieva Holm, Thorkild Høyer, Torben Ish y, Henrik Brade Johansen, Zlatko Jovanovic, Dieter Paul K ssner, Jytte Lindgård, Mikael Lyngbo, Tue Magnussen, Tove Hansen Malloy, Siegfried Matlok, Michael Metz M rch, Karim Pedersen, Klaus Carsten Pedersen, Marie Juul Petersen, Bodil Philip, Lars Plum, William Rentzmann, Sven Risk r, Vibe Termansen, Jens Vedsted-Hansen, Birgitte Vestberg, Frederik Waage, Daria Wagner, Jakob Wind.

Bliv medlem

Du kan støtte vort arbejde for menneskerettigheder ved at melde dig ind i komiteen. Så modtager du magasinet MenneskeRET&VRANG 2 gange om året med posten, samt indbydelser til vore m der, konferencer og arrangementer.

 nsker du at blive medlem, skal du sende en mail med angivelse af navn og adresse til:
main@helsinki-komiteen.dk

Overvejer du at blive aktiv i komiteens udvalg, kan du kontakte forpersonen: **as@helsinkikomiteen.dk**.

- Anfør dine særlige interesser og skriv lidt om dig selv og din faglige baggrund.

Indholdsfortegnelse

06

LEIF LØNSMANN

Helsinki-miraklet: En optimistisk rapport fra OSCE's fejring af 50 året for Helsinki-erklæringen i 1975

10

OLE MELDGAARD

Demokratiets tilstand globalt set

14

PHILIP LARSEN

Faktafolkets vildveje

20

ASBJØRN STORGAARD

Stemmernes vægt og vægten af stemmer

26

KARSTEN FLEDELIUS

Det evigt udfordrede demokrati

36

KIM FREDERICHSEN

Dissidenterne, Helsinki-lutakten og det svære demokrati

44

CLAUS VON BARNEKOW

Hvad vil det sige at være borgerlig og hvad er dets forudsætninger? Et essay

54

CLAUS VON BARNEKOW

Højt hurra for menneskerettighederne

56

MR&V

Oversigt over kildehenvisninger

Faktafolkets vildveje

Livsnerven i demokratiet er uenighed og diskussion. Og det er netop denne livsnerve, vi risikerer at skære over, hvis vi tror, at demokratiets aktuelle krise kan løses med faktatjek og videnskab

Af Philip Larsen

Da tv-stationen CNN lancerede en reklamekampagne i 2017, var budskabet ikke til at tage fejl af: »CNN facts,« lød det, »er ikke farvet af følelser eller bias. De er ubestridelige.« Kampagnen var ledsaget af en række videoer, som med påtaget tydelighed forklarede seeren, at et æble altså er et æble og ikke en banan, eller at en stor bunke bananer let kan skjule et enkelt lille æble, som det kan være værd at lede efter.

Tv-stationen videreførte konceptet, da corona-epidemien nogle år senere ramte verden. »Vi vil besejre denne virus,« fik vi nu at vide, »ikke med politik« og »slet ikke med tweets,« men »med fakta.« Kampagnen bar derfor også det mundrette navn *Facts first*. Fakta skulle i forsødet, for der er ifølge CNN »intet alternativ til et faktum.«⁽¹⁾

Denne heftige insisteren på ubestridelige fakta findes ikke kun hos CNN, men gør sig også gældende blandt toneangivende intellektuelle og akademikere. Internationalt har der været en boomende industri for bestsellerbøger med pompøse titler, der erklærer, at noget ellers værdsat nu er dødt eller slut. Tag blot *The End of Expertise* (Tom Nichols 2017), *The Death of Truth* (Michiko Kakutani 2018) eller *Die Wahrheit schafft sich ab* (Romy Jaster og David Lanius 2019).

Herhjemme har mange ligeledes sunget med på samme sang. Ingeniørforeningen lavede i 2019 en video op til folketingsvalget, der handlede om, at vælgerne skulle lægge deres holdninger til side og lade bestemte fakta om naturvidenskabelige gæstearbejdere tale, når de satte deres kryds.⁽²⁾ Tre år senere meldte DM (tidl. Danmarks Magisterforening) sig i koret med en kampagne under navnet #VidenErFandmelkkeEtSynspunkt. Og tidligere på året skrev Danmarks tidligere udenrigsminister, Per Stig Møller (K), i Politiken, at hvis »Vesten vil bevare det liberale demokrati, må vi genoprette sansen for, hvad der er sandt, og hvad der er falsk.«⁽³⁾ Ifølge ham ligefrem lever et demokrati af faktatjek og fejlkorrektion.

Der findes kort sagt en stærk trope i den politiske offentlighed, som insisterer på, at fakta hæver sig over holdninger, at de er ubestridelige, og at disse ubestridelige fakta skal sætte rammerne for, hvordan vi tilgår, forstår og taler om virkeligheden.

Ser man bort fra den temmelig skarpe tone, som tropen udbredes i, er det grundlæggende en optimistisk opfattelse af menneskets evner, der stikker bag. Det glade budskab er, at vi som erkendende væsener er i stand til at afgøre, hvad der uafviseligt er tilfældet, hvis bare vi strenger os an, når vi observerer verden omkring os. Lærer vi blot at disciplinere vores blik på verden, og lader vi alene de fakta, som vi får indblik i, sætte rammerne for,

hvordan vi taler om og håndterer verdens problemer, kan vi – til gavn for alle – blive fri for megen bøvl og bavl, især folks irriterende meninger.

Jeg har i mange år været optaget af denne trope, og jeg har – som vi skal se – mine klare reservationer over for den. Det har jeg, fordi den på et tyndt grundlag mosler sig frem som demokratisk frelser i en politisk turbulent tid, og falske frelsere bør vi vogte os for.

I dette essay skal jeg dvæle ved den analyse, der ligger til grund for den udbredte fakta-trope, og i den forbindelse vil jeg opholde mig ved filosofen Hannah Arendts prisværdige tanker om emnet. Hun har igennem sit forfatterskab beskæftiget sig med emnet fakta, sandhed og politik ad flere omgange, men særligt i essayet *Wahrheit und Politik* (1969/72) får hun sat sagerne på spidsen. Og jeg mener, at hun her leverer et interessant, velmenende og eksemplarisk forsvar for fakta – eller »kendsgerninger,« som hun kalder dem – i politik.

Forsvaret er interessant, fordi det sætter fingeren på et ømt punkt i den politiske samtale; velmenende, fordi det er drevet af en dyb dedikation til denne samtale, og eksemplarisk fordi det – i lighed med mange andre faktafortalere – ikke kommer helt i mål med sit forsvar for kendsgjerningernes rolle i samtalen. Dermed giver Arendt også bolden op til at overveje, hvilke alternativer der kunne være til at insistere behårdt på bestemte fakta som kur mod den politiske misere, verden synes at befinde sig i. Dette spørgsmål skal selvfølgelig være temaet for den sidste del af nærværende tekst.

Hannah Arendt under retssagen mod Adolf Eichmann i 1961 i Jerusalem, Israel. Foto: ukendt/Israeli Public Broadcasting Corporation (materialet er fri af ophavsret).

Antipolitik og forvirring i faktaland

Til forskel fra de mest iltre faktakrigere var Hannah Arendt klar over, at det ikke er uproblematisk gøre »fakta« og »sandhed« til både ledestjerne og rejsefører i de offentlige samtaler. Det skyldes, at faktafolket let forfalder til en anti-politisk, autoritær position:

»Den, der intet andet vil end sige sandheden, stiller sig uden for det politiske,« skriver hun i sit essay. Sandheden og ubestridelige fakta er nemlig ikke til debat, men følger en tvingende logik, der ligger hinsides de almindelige politisk-demokratiske spilleregler, som tilsiger, at vi *netop* kan og bør strides om alt. Er vi først rykket over på sandhedens gebet, har vi fjernet os fra politikens.

Ikke desto mindre mener Arendt, at vi ikke kan klare os uden simple, forpligtende kendsgerninger i de politiske diskussioner – for uden dem bliver »hele meningsfriheden til en skrækelig løgn.«⁽⁴⁾ Der er ifølge hende næppe nogen fidus i at fremføre sine synspunkter, overbevise eller modsige sin opponent, hvis samtalen er uden et fælles fundament, og et sådant fundament kræver, at vi har visse, sande pejlemærker at navigere efter. Vi har brug for »elementære kendsgerninger,« når vi skal tale sammen.

Spørgsmålet er da, hvornår vi har at gøre med en elementær kendsgerning, og hvornår vi har at gøre med noget, der kan fortolkes, forhandles og debatteres?

I essayet vover Arendt selv pelsen med et svar hentet i en historisk anekdote om den franske premierminister Georges Benjamin Clemenceau (1841-1929). Adspurgt, hvad fremtidige historikere mon ville tænke om de store krigsskadeserstatninger, som blandt andre Clemenceau havde været med til at pålægge Tyskland at betale efter Første Verdenskrig, skal han have svaret: »Det ved jeg ikke, men en ting er sikker, de vil ikke sige: Belgien invaderede Tyskland.«⁽⁵⁾

Beskeden fra Clemenceau (og Arendt) er med andre ord, at der er visse historisk-faktuelle forhold, der er uomgængelige, og som kun en samfundsundergraver ville forsøge at tale sig ud af. Men snarere end at komme ud af det dilemma vedrørende samtalens potentielle meningsløshed, hun kløgtigt og skarpsindigt identificerer, får Arendt med sin lettere henslængte anekdote kastet sig ud på endnu dybere vand. For selv hvis vi køber den i øvrigt historisk velunderbyggede påstand om, at det var tyske soldater, der gik ind i Belgien i august 1914 og ikke omvendt, støder vi hurtigt på nye udfordringer i diskussionen om Tysklands skæbne efter Første Verdenskrig.

Arendts kongseksempel på en ubestridelig elementær kendsgerning er nemlig højst indlejret i og formet af et politisk budskab fra den franske ministers side: at de enorme krigsskadeserstatninger, som det nye Tyskland skulle betale, var retfærdige, fordi det gamle Tyskland havde invaderet Belgien i 1914. Clemenceau abstraherer med sit udsagn samtidig fra alle øvrige begivenheder, der førte til krigens udbrud, og uagtet at nutidens historikere er enige om, at soldater fra det tyske kejserrige gik ind over grænsen til Belgien, er der langt fra enighed om, at vi kan isolere historiens gang til denne begivenhed; at det alene var den, der udløste de mange års krigsrædsler og derfor berettigede de store krigsskadeserstatninger, som den unge Weimarrepublik blev underlagt.

Hvor ofte kan historiske begivenheder opgøres med samme entydighed som en troppebevægelse fra et område til et andet? Hvor stort er de rene kendsgerningers domæne, når det kommer til stykket?

Uanset om vi måtte tilstå Arendt den pointe, at en troppebevægelse over en nationalgrænse udgør en simpel, elementær kendsgerning, kan denne troppebevægelse langt fra tildeles den tolkningsmæssige entydighed, som Clemenceau forsøger at tilskrive den og dermed lukke for videre diskussion om den moralske retfærdighed i krigsskade-erstatningerne. Måske har troppebevægelsen end ikke større relevans i den samlede forståelse af krigens udbrud og gang, end at den vil kunne afskrives som mindre essentiel; og sæt nu den endelig har, så må vi spørge, om begivenheden analytisk-konceptuelt lader sig overføre på mange andre sager i diskussionen af kendsgerningers betydning i politik? Altså: Hvor ofte kan historiske begivenheder opgøres med samme entydighed som en troppebevægelse fra et område til et andet? Hvor stort er de rene kendsgerningers domæne, når det kommer til stykket?

Fakta og fortolkninger

I min bog *Faktakrigere og vidensbenægttere. Hvordan håndterer vi konflikten mellem viden og holdninger i demokratisk politik?* (Multivers 2025) argumenterer jeg for, at vi let kommer til at skabe større problemer, end vi løser, hvis vi tror, at et af de stærkeste svar på demokratiets aktuelle genvordigheder findes i faktatjek og en næsten militant insistens på bestemte kendsgerningers forrang i samtalen.

Årsagerne er flere. Den første er den mest oplagte: Et demokrati lever af diskussion og af folks mere eller mindre snavsede meninger. Her tilstås enhver at mene, som hans eller hendes samvittighed byder, og enhver har – inden for lovens rammer – ret til at fremsætte sine holdninger i offentligheden. Det betyder i praksis, at selvom det med møje og besvær måtte lykkes os at isolere bestemte nagelfaste fakta om et givet fænomen, så vil de altid være fedtet ind i folks perspektiver og holdninger, ikke så snart nogen åbner munden. Det viser tilfældet Clemenceau, som Arendt ellers bruger som et ultimativt argument i sit faktaforsvar.

For det andet – og det er et anliggende, jeg gør en del ud af at vise i bogen – lader verden sig i reglen ikke koge ned til simple, ubestridelige kendsgerninger. Det gælder ikke bare for historiske hændelser, men også når det kommer til noget så tilsyneladende simpelt som optællinger og sågar for langt de fleste teknisk-videnskabelige forhold.

Et af mine favoriteksempler er spørgsmålet om, hvor mange muslimer der er i et land som Danmark eller Tyskland.⁽⁶⁾ I modsætning til, hvad vores hverdagslige intuition siger os, findes der ingen entydig definition på, hvad en muslim er. Af den grund må man først fastlægge, hvordan man passende kan forstå og måle et fænomen som religionstilhørsforhold, før man kan måle antallet af muslimer i praksis.

Er det tilstrækkeligt, at man – eller ens forældre – stammer fra et land, hvor islam dominerer det religiøse landskab, for at tælle som muslim? Skal man være medlem af et islamisk trossamfund, eller er det nok at identificere sig selv som muslim? Rækker det, hvis man blot tager del i udvalgte islamiske højtidere? Og hvordan opgør man den slags i sidste ende? Hvilke datakilder og indsamlingsmetoder trækker man på? Alle disse spørgsmål implicerer, at en opgørelse af antallet af muslimer i et land altid vil bero på aktive fortolkninger og valg, som åbner op for en legitim diskussion om resultatet.

Bevæger vi os nu væk fra en sådan – tilsyneladende simpel – optælling, kan vi se på et mere teknisk-videnskabeligt forhold. Her kunne vi passende vende tilbage til det eksempel med den coronavirus, som CNN hævdede, at vi kunne besejre med fakta, ikke med politik. Budskabet fra tv-stationen er klart: Politik er farvet af følelser og bias, mens fakta er klare og koncise. »Fakta er ikke fortolkninger.«⁽⁷⁾

Allerede fra corona-pandemiens første dage stod det imidlertid klart for de fleste, at der selv blandt førende fagfolk ikke var nogen fælles opfattelse af, hvordan den nye virus skulle forstås, og ej heller af, hvad der skulle gøres for at dæmme op for den. I Danmark valgte vi en

vej med tidlige og omfattende nedlukninger, mens Sverige førte en mere lempelig nedlukningspolitik. Forklaringen var, at landene havde forskellige fagfolk til at varetage epidemihåndteringen.

Medicinhistorikeren og filosofen Jonathan Fuller var i den sammenhæng hurtig til at bemærke, at der er stor forskel på »folkesundhedsepidemiologer« og »kliniske epidemiologer.«⁽⁸⁾ Hvor førstnævnte er mere åbne for forskellige og blandede datakilder til at forstå spredning af virus, kræver sidstnævnte strenge, randomiserede studier, »fordi de kan skabe evidens, der er mindre skævvreden og mere præcis.«⁽⁹⁾ Klinikerne kræver hårde eksperimentelle data, mens deres folkesundhedsorienterede fagfæller har et mere pragmatisk forhold til datakilder og kvalitet. Under coronakrisen resulterede det i, at folkesundhedsepidemiologerne var hurtigere til at anbefale bestemte politiske handlinger såsom omfattende nedlukninger af skoler, butikker og kulturarrangementer, hvorimod klinikerne var mere tilbageholdende.

Når det kommer til en ny og altså endnu ukendt virus, har det behændige modstillingsskema mellem fakta, fortolkning og politik, som CNN opstiller, kort sagt ikke meget på sig. Virussens fundamentale karakteristika – kendsgerningerne – springer ikke bare i øjnene på den forsker, der glori på den i en bestemt setting, og spørgsmålet om, hvordan vi bedst muligt bekæmper den, er alt andet end selvindlysende. For at forstå den nye virus måtte forskerne fortolke for at kunne blive klogere: Hvilket datamateriale havde de tiltro til? Hvilke antagelser var deres modeller bygget op om? Og hvordan forstår de overhovedet normativt ladede begreber som *fare* og *risici*?

Det er således aldrig blot simple fakta, der taler, men fortolkninger af verden, når vi skal forstå et fænomen som coronavirus. Læg så dertil, at tesen om, at vi kan bekæmpe en pandemi uden diskussion, er uholdbar. Epistemisk, fordi selv førende fagfolk er rygende uenige, og at der derfor ikke er noget, der taler for den entydighed, som CNN foregøgler i sin faktakampagne. Demokratiske, fordi enhver samfundsmæssig *krisehåndtering* indebærer en række valg, som kan og bør diskuteres af politikere og lægfolk. I Wuhan i Kina valgte man for eksempel at svejse mennesker inde for at bekæmpe COVID-19. Dette tiltag kan man snildt have en kvalificeret politisk holdning til, uanset om man har brugt sit liv på at studere epidemiologi eller ej. Man kan mene, at den hårde fremfærd var nødvendig, fordi den blev brugt for at bekæmpe et værre onde, men man kan også mene, at den var udtryk for en grundlæggende foragt for det enkelte menneskes værdighed og derfor illegitim.

Livsnerven i den politiske samtale er diskussion og uenighed; den slags, som forestillingen om en ren og dechifrerbar sandhed står i opposition til. Og det er denne livsnerven, som faktakrignerne både overser og misrøgter i deres iver efter at forsvare demokratiet mod alskens unoder

Demokrati som pædagogisk projekt

Barack Obama bemærkede engang, at en af de største udfordringer for vor tids demokrati kan ses i fraværet af, at befolkningen deler et fælles sæt fakta.⁽¹⁰⁾ Michiko Kakutani, den Pulitzer-prisvindende forfatter til førortalte bestseller-bog *The Death of Truth* (2018), istemmer ekspræsidenten og erklærer højstemt, at »sandhed er en hjørnesten i vort demokrati,« og at »sandhed er en af de ting, der adskiller os fra et autokrati.«⁽¹¹⁾

Problemet med sådanne påstande er, at de, som Arendt bemærker i sit essay om sandhed og politik, overser, at demokratisk politik ikke har meget at skaffe med sandhed i sig selv. Livsnerven i den politiske samtale er diskussion og uenighed; den slags, som forestillingen om en ren og dechifrerbar sandhed står i opposition til. Og det er denne livsnerven, som faktakrignerne både overser og misrøgter i deres iver efter at forsvare demokratiet mod alskens unoder:

Et stort medie som CNN laver reklamefremstød, som åbenlyst foragter den politiske verden, mediet er sat i verden for at afdække og oplyse om. Sociale medier begynder at slette brugeres opslag eller udstyre dem med advarsler i sanddruelighedens hellige tjeneste.⁽¹²⁾ Detektorprogrammer sætter sig for at efterprøve udsagn, der slet ikke *kan* tjekkes, fordi de – for eksempel – vedrører forhold om fremtiden.^(X) Og i mange politiske diskussioner bliver fakta til våben, man slår de andre i hovedet med.⁽¹³⁾

Tilbage står spørgsmålet, om disse mine drøje hug til faktafolket så er ensbetydende med, at vi ikke behøver bekymre os om verdens beskaffenhed, når vi taler sammen? At alt er tilladt, og samtaleanarkiets porte står vidtåbne, nu den virkelighed, vi skal forholde os til, er mangetydig og op til debat. Ikke sjældent er jeg stødt på den indvending, når jeg har fremført mine pointer.

Indvendingen svarer til at sige, at vi lige så godt kunne operere i en svinestald som på et hospital, eftersom vi alligevel ikke kan skabe et fuldkomment sterilt miljø. At blot fordi vi ikke kan fremavle et sæt ubestridelige fakta, som alle *skal* forholde os til og tale ud fra, så forsvinder idéen med at diskutere som helhed.

Som jeg har anført i forbindelse med udgivelsen af min bog, kan såvel vores forestillinger om verden som vores politiske præferencer afprøves og kvalificeres gennem diskussion og argumenter – uden at de dermed bliver til endegyldige sandheder.⁽¹⁴⁾ De kan sandsynliggøres, retfærdiggøres og perspektiveres i mødet med andres idéer, fortolkninger og præferencer.

Hvor CNN har travlt med at kræve faktas forrang og understrege, at fakta ikke er fortolkninger, burde vi i stedet åbne op for, at de fleste påstande om virkeligheden er til diskussion – men at ikke alle påstande er lige gode. I stedet for blot at udskrive sine påstande må man argumentere for deres holdbarhed. Således hæver vi os fra dikotomien *sandt/falsk* og spørger i stedet til størrelser som plausibilitet og konsistens i fin forlængelse af den kildekritiske tradition, som vi længe har opøvet i vores dannelsesinstitutioner.

Dermed er vi fremme ved det, som jeg ser som den aktuelle demokratikrisens kerne, nemlig vores dannelsesinstitutioners (manglende) evne til at løfte deres fornemste pædagogiske og kritiske opgaver, som sammen med opøvelsen af basale færdigheder udgør deres *raison d'être*. Som der står i folkeskolens formålsparagraf, skal skolen »forberede eleverne til deltagelse, medansvar, rettigheder og pligter i et samfund med frihed og folkestyre.«⁽¹⁵⁾ Samme ordlyd finder vi i formålsbeskrivelsen for de gymnasiale uddannelser, i hvilken det tillige betones, at dette skal ske gennem »aktiv medvirken i et demokratisk samfund.«⁽¹⁶⁾

Det er ikke tilstrækkeligt, at alle kan pludre, hvis ingen lytter; vi må lære at tolerere, at der i reglen findes forskellige perspektiver på et problem, og huske at adressere dem, vi er uenige med, med argumenter frem for affejende skældsord. Og så må vi opøve en sans for det fællesskab, vi indgår i, alle hager og knaster til trods.

Skolen skal ikke blot lære de opvoksede generationer at skrive, læse og regne, men også danne dem til at tage del i den demokratiske styring af landet. Af den grund har vi ikke kun diktat, højtlesning og ti-tabeller på skemaet, men også klassens tid, samfundsfag og elevråd. Et demokrati er ikke bedre end de mennesker, der skal realisere det i praksis, og derfor bestræber vi os på at skole og engagere vores børn og unge i demokratisk livsførelse. Det indebærer, at den politiske samtale skal være præget af bestemte dyder, før den er demokratisk meningsfuld: Det er ikke tilstrækkeligt, at alle kan pludre, hvis ingen lytter; vi må lære at tolerere, at der i reglen findes forskellige perspektiver på et problem, og huske at adressere dem, vi er uenige med, med argumenter frem for affejende skældsord. Og så må vi opøve en sans for det fællesskab, vi indgår i, alle hager og knaster til trods.

I den forstand er demokratiets primære udfordring ikke af teknisk eller videnskabelig karakter, den er pædagogisk. Når vi er vidner til en stigende affektiv polarisering i mange lande med en ellers stærk demokratisk tradition⁽¹⁷⁾, bør det ikke få os til at bekæmpe denne ved at fjerne os fra det politiske og udskrive bestemte fakta som hævet over alt andet, men frem for alt få os til at omfavne det politiske.

Hal Koch (udateret fotografi).
Foto: ukendt (materialet er fri af ophavsret).

Vi bør minde os selv om, at et demokrati kræver noget af os – at vi engagerer os i rodede og vanskelige debatter, velvidende at vi aldrig vil få løst dem med to streger under facit og endelig konsensus. Demokrati er bestandig bøvlen borgerne imellem. Som teologen Hal Koch bemærkede i sit essay *Hvad er demokrati?* (1945) er det et møjsommeligt hverdagsarbejde, et slid, der starter i de helt nære relationer for siden at brede sig ud til større forsamlinger.

Set i det lys bør Obamas bemærkning om, at et af de største demokratiske krisetegn findes i fraværet af fælles fakta blandt borgerne, omskrives. Demokratiets krise viser sig snarere, idet vi opgiver det besværlige og aldrig afsluttede pædagogiske arbejde med at holde de demokratiske dyder i hævd – i skolen, hjemmet og samfundslivet. ●

(X) – Note fra modsatte side.

I 2012 kårede den prominente faktatjekorganisation PolitiFact et udsagn fra den republikanske præsidentkandidat Mitt Romney til Årets Løgn. Romney havde beskyldt præsident Barack Obama for at have solgt bilfabrikanten Chrysler til »til italienerne, som har til hensigt at producere Jeeps i Kina på bekostning af amerikanske arbejdspladser.« I sagens natur er det umuligt at verificere og granske fremtiden, eftersom vi ikke kender den. Se også min artikel: »Politik er til kamp og forhandling – ikke bare til faktatjek«, trykt i Dagbladet Information, Moderne Tider (weekendsektion), 27. okt. 2019: s. 20.

PHILIP LARSEN, cand.scient.pol., er aktuel med bogen *Faktakrigere og vidensbenægtere. Hvordan håndterer vi konflikten mellem viden og holdninger i demokratisk politik?* (Multivers, 2025). I en årrække ansat som fuldtidsunderviser og forskningsmedarbejder ved DPU, Aarhus Universitet. Til daglig adjunkt i samfundsfag og dansk ved Gentofte HF.